

## FILOZOFIA HISTÓRIE MEDZI PREDPISOVANÍM A OPISOVANÍM

EUGEN ZELENÁK, Katedra filozofie, Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, Ružomberok, SR

ZELENÁK, E.: Philosophy of History between Prescribing and Describing  
FILOZOFIA 73, 2018, No 5, pp. 356-365

In the course of their discussion of historical explanation, historical narrative etc. philosophers of history repeatedly touched upon the metaphilosophical questions concerning the nature and the role of the philosophy of history. Especially during the last decades, some of the critics of the prescriptive approach advocated the need to focus on describing the actual historical works and the genuine historical practice. According to the advocates of the descriptive or bottom-up approach, philosophers of history should prescribe historians neither what they ought to do nor how their works ought to look like. Philosophers should rather follow the views of historians and describe their outcomes. Although this return to historical works and historical practice looks appealing, I argue that one should not naively reduce philosophy of history to a mere description. It is important that philosophers of history follow the work of historians but they must anyway interpret what they find in historical discipline. Making use of examples from the writings of Paul Roth, I conclude that philosophy of history should try to fruitfully combine descriptive and prescriptive approaches.

**Keywords:** Philosophy of history – Metaphilosophy – Prescriptive approach – Descriptive approach – Historical works – Paul Roth

**Úvod.** Zhruba od polovice 20. storočia sa na poli filozofie histórie diskutovalo o dvoch dominantných témach: historická explanácia a historické dielo ako text či literárny výtvor. Počas týchto debát niektorí autori explicitne vyhlásili, a iní aspoň implicitne naznačili, akú majú predstavu o povahe filozofie histórie ako takej. Z rôznych prác sa teda niekedy dalo vyčítať aj to, čo si jednotliví autori myslia o úlohe (poslaní) a metódach (postupoch) filozofie histórie.

Jeden zo zaujímavých metafilozofických problémov,<sup>1</sup> ktorý sa pravidelne objavuje v diskusiách o povahe filozofie vo všeobecnosti, sa týka toho, či by mala byť filozofia preskriptívna alebo deskriptívna. Rovnaká otázka sa týka aj filozofie histórie. Je úlohou filozofov histórie predpisovať, ako by mali vyzerat' práce historikov, alebo by mali iba zaznamenať, aké sú historické práce v skutočnosti? Ani jedno z ponúkaných riešení (pre-

---

<sup>1</sup> Viac o rôznych metafilozofických otázkach o povahe filozofie pozri v prácach (Čana, Kamhal, Maco 2015; Mikušiak 2017; Maco 2018).

skriptívny vs. deskriptívny prístup) však nie je neproblematické, ani jasne vymedzené. V práci sa preto pokúsím sprehľadniť danú diskusiu a poukázať na prijateľnejší pohľad na filozofiu histórie. Ten síce zdôrazňuje potrebu skúmať historické práce a prax či zvyklosti historikov, no zároveň upozorňuje, že práca filozofov histórie sa tým nevyčerpáva. Predložený návrh teda prepája obe konkurenčné riešenia a odporúča filozofiu histórie, ktorá sa pohybuje medzi predpisovaním a opisovaním výstupov či praxe historikov.

**Dva prístupy: zhora nadol a zdola nahor.** Raymond Martin vo svojej úvahe o knihe C. Behana McCullagha zaujímavo zhrnul situáciu na poli filozofie histórie v posledných desaťročiach. Všíma si, že v oblasti (kritickej) filozofie histórie – filozofická disciplína, ktorá sa venuje kritickej analýze histórie ako disciplíny, historickým prácam, metódam historikov a pod.<sup>2</sup> – možno rozlíšiť medzi tzv. prístupom zhora nadol (top-down) a prístupom zdola nahor (bottom-up). „V rámci zhora nadol prístupu sa závery ohľadom toho, ako treba rozumieť historickej práci alebo ako ju treba robiť, odvodzujú z nejakej všeobecnej teórie, ktorá nebola odvodená zo štúdia historickej práce ako takej, ale z nejakého externého zdroja. V rámci zdola nahor prístupu sa historická práca najskôr opíše, pozornosť sa venuje kritickej recepcii, ako aj spôsobom tvorby historických diel, a následne sa z *tohto vychádza* pri tvorbe pohľadu na to, ako treba historickej práci rozumieť alebo ako ju treba robiť“ (Martin 2006, 253).

Skúsme sa teda na filozofiu histórie pozrieť optikou uvedenej dištinkcie. Za typický príklad *zhora nadol* prístupu sa zvykne pokladať príspevok Carla Gustava Hempela, najmä jeho model pokrývajúceho zákona (Martin 2006, 253; Roth 2018, 9; Zammito 2011, 67). Práve Hempel a proponenti modelu pokrývajúceho zákona v histórii (K. R. Popper, E. Nagel a pod.) sa zvyknú označovať za autorov, ktorí historikom predpisujú, ako by mali postupovať, alebo minimálne ako by v ideálnom prípade mali ich práce a historické vysvetlenia použité v ich prácach vyzeráť. Podľa Hempela by historické vysvetlenia mali spĺňať požiadavky kladené na vedecké vysvetlenia. Zjednodušene, historické vysvetlenia by mali obsahovať zákony, ktoré pokrývajú vysvetľované minulé udalosti. Takýto pohľad na históriu však vyvolal mnohé negatívne reakcie (W. Dray, M. Scriven, A. Donagan a pod.) a viacerých kritikov podráždilo práve to, že Hempel vraj preberá model vysvetlenia z prírodných vied a necitlivo ho aplikuje do oblasti histórie, ktorá je od prírodných vied odlišná. Nechajme bokom diskusiu o tom, či je táto interpretácia Hempela oprávnená a či sa naozaj snaží nanútiť historikom niečo prevzaté z prírodných vied. Nateraz je podstatné, že takto je jeho postup dosť často vnímaný. Preto práve Hempela a ďalších priaznivcov historického vysvetlenia odvolávajúceho sa na zákony zvyknú pokladať za autorov, ktorí využívajú vo filozofii histórie zhora nadol prístup. Ich prístup je totiž vraj založený na tom, že nezačínajú štúdiom a opisom reálnej historickej práce či analýzou historických diel, ale jednoducho histórii a historikom predpíšu model vysvetle-

---

<sup>2</sup> V texte ma bude zaujímať len tento druh filozofie histórie. Termín „história“ bude vždy označovať disciplínu (a nie samotné dejinné dianie).

nia, ktorý má korene v inej oblasti. Takže *zhora* vnucujú, ako by mala história vyzerat'.

Je pritom zaujímavé, že podľa Martina je ďalším príkladom *zhora* nadol prístupu aj práca Haydena Whitea, ktorý obrátil pozornosť filozofov histórie od témy explanácie k téme historickej narácie či konštrukcie historického textu. Na prvý pohľad sa zdá, že na rozdiel od Hempela White rešpektuje reálnu prácu historikov. Historické diela totiž majú podobu rozprávání, takže jeho záujem sa sústreďuje na aktuálnu podobu historických prác a nesnaží sa históriu natiahnuť na prokrustovské lôžko vedeckého modelu explanácie. Martin však veci vidí inak: White pri svojich záveroch o tvorbe významu v historických prácach vychádza z teórie narácie; čiže impulz prichádza zo štúdia literatúry (Martin 2006, 254). Preto aj tu sa vraj opakuje vyššie spomínaný scenár. Autor nevychádza primárne zo štúdia historických diel, ale importuje teóriu z externej oblasti a používa ju na výklad historickej práce, resp. nám týmto spôsobom predpisuje, ako by sme mali histórii rozumieť.

Ako Martin chápe opačný *zdola nahor* postup? Na záver svojho textu ho charakterizuje slovami: „Jedinou kľúčovou črtou *zdola nahor* prístupu je, že teórie a návrhy nepochádzajú z externého zdroja, ale sú založené na starostlivom posúdení aktuálnej historickej praxe“ (Martin 2006, 260). Podľa Martina sú prvky tohto prístupu evidentné napr. v knihách C. Behana McCullagha, avšak verbálne vyhlásenia o tom, že autor vychádza z analýzy historických diel, že rešpektuje historickú prácu či dokonca len opisuje zaužívané postupy historikov, sa v posledných desaťročiach objavili vo viacerých prácach z filozofie histórie. Príkladom môže byť dielo samého Martina. V jednom zo svojich článkov sa napríklad venuje i otázke, ako by mali historici obhájiť svoje vysvetlenia. Martin si myslí, že filozofia histórie sa, samozrejme, má zaoberať touto otázkou, no akákoľvek relevantná odpoveď musí byť založená na poznaní toho, ako sa to v skutočnosti robí v praxi historikov (Martin 1982, 120). Tento konkrétny postreh pritom Martin pretavuje i do všeobecnejšieho odporúčania. Filozofi histórie sa pri riešení svojich problémov musia najskôr pozrieť na reálnu prácu historikov a zaznamenať, ako ten či onen problém riešia najlepšie historické diela. Práve tu má pomôcť to, čo nazýva „empirický prístup k filozofii histórie“. Stručne povedané, filozofi histórie by mali zanechať pojmové analýzy a radšej preskúmať skutočnú prácu historikov (Martin 1989, 6).

Ďalším príkladom silného rešpektu voči konkrétnym historickým dielam a dokonca i voči názorom historikov je kniha Jonathana Gormana *Historický súd* (*Historical Judgment*). Gorman v nej opakovane zdôrazňuje potrebu pripísať vážnosť najmä vnímaniu historikov samých. Podľa neho si filozofia určitej disciplíny, napr. histórie, vyžaduje, aby sa pozornosť venovala historickej rekonštrukcii toho, ako sa na svoju disciplínu pozerali a pozerajú jej praktici, napr. historici (Gorman 2008, 68). Gorman zároveň odmieta využívať akúsi odtrhnutú filozofickú perspektívu: „Voči histórii musíme prejavit' filozofickú úctu a snažiť sa vyhnúť tomu, aby sme jej vnucovali nejaký zvonku vytvorený model. Podstatné je to, čo si *historici* myslia o svojej disciplíne, a nie akýsi filozofický štandard“ (Gorman 2008, 68).

Podobný rešpekt voči historickej praxi je v súčasnej filozofii histórie relatívne populárny. Viacerí autori sa venujú analýzam konkrétnych historických diel, rozboru aktuál-

nych historických diskusií a aj v prípade prác, ktoré sú silne inšpirované filozofickými argumentmi (napr. z epistemológie či filozofie vedy), sa vyskytujú odvolávky na konkrétne historické práce.<sup>3</sup> V ostatnom období je teda vo filozofii histórie badateľný akýsi „obrat k historickým dielam“ alebo „obrat k praxi historikov“. Skúsme sa však bližšie pozrieť na to, čo to znamená.

**Obrat k historickým dielam.** Úsilie venovať sa samotným dielam a praxi historikov pôsobí lákavo a rozumne. Veď ktorý filozof histórie (a niečo podobné by platilo pre filozofa fyziky, psychológie, biológie a pod.) by si dovoľil vyhlásiť, že napriek tomu, že sa venuje filozofii *histórie*, podoba histórie, historických diel či prax historikov ako také ho vôbec nezaujímajú a jeho postrehy a závery sú nezávislé od aktuálnej situácie na poli disciplíny, ku ktorej sa vyjadruje? Nemalo by teda byť samozrejmé, aby filozofia histórie opisovala aktuálnu historickú prax? Na prvý pohľad prirodzený obrat k historickým dielam však so sebou prináša aj určité komplikácie a problémy. V skutočnosti totiž filozofia histórie zrejme ani nemôžu realizovať čisto opisný prístup k historickým dielam a praxi historikov. Zamerajme sa na túto záležitosť v niekoľkých bodoch detailnejšie.

1. Hoci tak v tomto texte, ako aj v literatúre sa bežne hovorí o „historických dielach“ a o „praxi historikov“, treba mať na pamäti, že neexistuje nič také ako jednovzorové historické dielo alebo jednotná prax historikov. V histórii, tak ako vo filozofii či v iných disciplínach, existuje množstvo prúdov, škôl, smerov, ale tiež osobitých prístupov, ktoré nemožno zaradiť do žiadneho etablovaného prúdu.<sup>4</sup> Niektoré diela sa zameriavajú na prelomové politické udalosti v dejinách celých národov, iné na každodenný život obyčajných ľudí. Niektoré diela sú viac faktografické, iné sa púšťajú do hlbších analýz a sofistikovaných vysvetlení. Niečo podobné platí aj v súvislosti s praxou historikov. Niektorí historici sa snažia identifikovať dejinné tendencie či zákonitosti, iní sa zameriavajú na širší kontext a detailne skúmajú jednotlivosti. Niektorí historici sa otvorene prihlásia k metódam či zvyklostiam nejakého smeru či školy (napr. škola Annales, mikrohistória, ekonometrická história, marxistický prístup), iní sa púšťajú do originálnych postupov či experimentov. Ak sa teda filozof histórie venuje nejakému problému (napr. téme historického vysvetlenia, objektivity či historického faktu), ktorý typ historického diela a ktorá historická prax majú byť pre neho určujúce? Pri svojom úsilí opisovať historické diela a prax by si filozof musel nevyhnutne vybrať nejaký typ diela či špecifickú prax. V konečnom dôsledku by teda filozof *stanovil*, ktoré diela a ktorá prax budú pre neho relevantné.

2. Ďalšia komplikácia tkvie v tom, že historické diela ani prax historikov sa neopíšu

---

<sup>3</sup> Kniha Tora Egila Förlanda (2017) je vhodným príkladom reflexie aktuálnych kontroverzií v severskej historiografii a kniha Jouni-Matti Kuukkanena (2015, kap. 5) zase ilustruje skutočnosť, že aj dominantne filozofické (hlavne epistemologické) úvahy, argumenty a závery môžu byť podporené rozborom konkrétnych historických kníh.

<sup>4</sup> O rôznych typoch histórie pozri napr. (Partner, Foot 2013). V jednotlivých kapitolách danej práce sa okrem iného venuje pozornosť feministickej histórii, vplyvu psychoanalýzy, výskumu pamäti či postkoloniálnej histórii.

ani nevyložia samy. Je to spravidla práve filozof či iný teoretik histórie, kto musí vybrané diela či postupy *interpretovať*. Pritom interpretácia, triviálne a tautologicky povedané, je interpretáciou, a nie čírym opisom. Je to prezentácia toho, ako daný interpret vníma, chápe alebo vykladá dané dielo či prax. Pri interpretácii filozof prezentuje svoje vnímanie, svoj výklad, svoje chápanie analyzovaného aspektu. Hoci to môže vyzerat' až zbytočne puntičkársky, podčiarknutie aspektu interpretácie je kľúčové. Vo filozofii histórie totiž nefigurujú akési číre ukážky historických diel a zabehaných postupov historikov, ale ich predstavenie cez filter či optiku autora danej interpretácie.

3. Nakoniec si všimnime normatívnu stránku filozofie histórie. Jednotlivé práce filozofov histórie sa od seba, samozrejme, budú líšiť, ale zjednodušene možno povedať, že dané práce sa spravidla usilujú argumentovať, ako by sa *mal* riešiť nejaký problém súvisiaci s historickou prácou, ako by *mala* tá či oná záležitosť vyzerat' alebo ako by sme *mali* vybranej téme rozumieť. Niektorí autori napríklad upozorňujú na to, ako by malo vyzerat' historické vysvetlenie, ďalší sa venujú cieľu historických diel a iní zase tomu, ako by sme mali rozumieť historickým rozprávaniam či faktom. Navyše hoci sa autori bežne vyjadrujú tak, akoby aspekty historickej práce len opisovali, ilokučná sila ich vyjadrení skôr naznačuje odporúčanie, určovanie či dokonca predpisovanie ako konkrétnej veci rozumieť. Uvedme si tri príklady. C. G. Hempel vo svojom článku o funkcii zákonov v histórii konštatuje: „V tomto ohľade však nie je žiadny rozdiel medzi históriou a prírodnými vedami: aj história, aj prírodné vedy môžu vysvetliť svoj predmet iba pomocou všeobecných pojmov, a história nemôže ‚uchopiť‘ jedinečnú individualitu‘ svojho predmetu štúdia o nič viac ani o nič menej ako fyzika či chémia“ (Hempel 2006, 415). O niekoľko desaťročí neskôr Frank Ankersmit uvádza: „1. Historické narácie sú interpretácie minulosti. ... 1.3. Interpretácia nie je preklad. Minulosť nie je text, ktorý musí byť *preložený* do naratívnej historiografie; musí byť *interpretovaná*“ (Ankersmit 2009, 171). Vo svojej knihe spred troch rokov Jouni-Matti Kuukkanen píše: „Hlavný postreh knihy je, že história je o formulovaní racionálnych, argumentačných rečových aktov“ (Kuukkanen 2015, 192). Hoci každý z autorov píše niečo iné, zdá sa, že tieto vyjadrenia sú v istom zmysle podobné. Autori ich formulujú tak, akoby jednoducho opisovali vybrané skutočnosti o historických dielach či praxi histórie – história je v istom ohľade totožná s prírodnými vedami (Hempel), historické diela nie sú prekladmi, ale interpretáciami minulosti (Ankersmit), historické práce ponúkajú racionálnu argumentáciu (Kuukkanen). Lenže v skutočnosti tu ide o normatívne vyjadrenia – sú to ich návrhy či odporúčania, ako by sme mali daným veciam rozumieť. Hempel nás vlastne upozorňuje, že v oblasti vysvetlenia *by sme nemali* robiť zásadný rozdiel medzi históriou a prírodnými vedami. Ankersmit nás presviedča, že historické narácie *by sme mali* chápať ako interpretácie a Kuukkanen zase zdôrazňuje, že na historické diela *by sme sa mali* pozerat' ako na argumenty v prospech nejakých téz.

Uvedené dokladá, že hovoriť o akejsi čisto opisnej filozofii histórie je problematické. Výber, interpretácia či odporúčanie sú totiž jej neoddeliteľnou súčasťou. Ako je to teda s obratom k historickým dielam? Na jednej strane treba uznať, že spomínaný obrat vyzerá nielen lákavo, ale aj vhodne poukazuje na to, že je dôležité venovať veľkú pozor-

nosť historickým dielam. Na druhej strane sa však netreba nechať pomýliť zmyslupnosťou, a vôbec možnosťou čisto opisného prístupu, zameraného výlučne na historické diela a prax historikov. Filozofi histórie jednoducho nemôžu postaviť celú svoju prácu na opise histórie. V ich dielach sa nutne vždy budú prelínať opisné prvky s prvkami normatívnymi.

Problematiku prestupovania opisného a normatívneho možno ilustrovať príkladom Rodericka Chisholma. Vo svojej úvahe o tzv. probléme kritéria Chisholm rozlišuje medzi metodizmom a partikularizmom a dané rozlíšenie podporuje príkladom o jablkách (Chisholm 2002). Ako vôbec možno odlíšiť dobré jablká od zlých? Prvá možnosť je začať nejakým kritériom na ich odlíšenie (metodizmus). Lenže ak má byť naše kritérium adekvátne, nemôže byť len tak vymyslené a arbitrárne určené (predpísané), ale musí úspešne oddeliť dobré jablká od zlých. Ako však môžeme vedieť, že sa to udialo, keď už vopred nevieme, ktoré jablká sú dobré a ktoré zlé? Druhou možnosťou je začať zhromažďovať dobré jablká a z ich spoločných črt sa snažiť formulovať nejaké vhodné všeobecné kritérium (partikularizmus). Lenže aj tu vzniká otázka. Na základe čoho sme na úplnom začiatku vyberali dobré jablká? Neaplikovali sme azda pri ich výbere nejaké kritérium? Tento príklad nás privádza do patovej situácie. Stojí na začiatku výberu dobrých jabĺk nejaké predpísané kritérium, alebo skôr opis jednotlivých dobrých jabĺk?

Pristavme sa na chvíľu pri tejto otázke. Jej formulácia nám ponúka na výber z dvoch možností – buď musíme začať predpisovaním (metodizmus) alebo opisovaním (partikularizmus). Lenže nie je problém práve v tom, že tu ide o mylnú dichotómiu? Cestu z patovej situácie netreba hľadať v tom, že akceptujeme výlučne jednu z ponúkaných možností, ale skôr v tom, že sa na problém odmietneme pozerieť zjednodušenou „buď alebo“ optikou. Možno existuje tretia možnosť, ktorá nám umožní dosiahnuť cieľ prostredníctvom postupnej kombinácie krokov patriacich k obojm ponúkaným možnostiam. Úspešné oddelenie dobrých od zlých jabĺk sa zakladá skôr na tom, že vo svetle skúseností s jablkami budeme aplikovať nejaké kritérium (predstavu o črtách dobrých jabĺk), ktoré sme však zároveň schopní na základe ďalších skúseností revidovať. V istom zmysle je zbytočné pýtať sa, čo stálo na začiatku, pretože normatívne a opisné sa v praxi preplietajú.

**Preplietanie predpisovania a opisovania.** Vráťme sa však na pole filozofie histórie. Prestupovanie preskriptívneho a opisného si najlepšie objasníme na konkrétnych príkladoch. Vhodnú ilustráciu ponúkajú viaceré práce súčasného amerického filozofa histórie Paula Rotha, ktorý sa v nich venuje téme historického vysvetlenia. Pristavme sa pri dvoch z nich.

V štúdií s názvom *Srdcia temnoty* (2004) si Roth všíma diskusiu o tom, ako možno vysvetliť hromadné vraždenie civilistov počas druhej svetovej vojny. V centre pozornosti sú tu najmä činy bežných vykonávateľov týchto ohavných činov, nie zodpovednosť politických či vojenských lídrov. V druhej svetovej vojne pôsobili viaceré jednotky, ako napr. *Ordnungspolizei* alebo *Einsatzgruppen*, ktorých úlohou bolo likvidovať vybrané skupiny obyvateľstva na okupovaných územiach. Roth sa detailne venuje tejto problematike a najmä faktu, že rôzni autori využívajú odlišné vysvetlenia toho, prečo vôbec ľudia z takýchto zločiek páchali tieto zločiny. Roth si všíma hlavne situačnú a intencionálnu

explanáciu, ktorá sa nachádza v historických dielach Christophera R. Browninga *Obyčajní muži* (*Ordinary Men*) a Daniela Jonaha Goldhagena *Hitlerovi ochotní kati* (*Hitler's Willing Executioners*). Aký je základný rozdiel medzi vysvetlením Browninga a Goldhagena?

Ako napovedá sám názov knihy, Browning poukazuje na skutočnosť, že príslušníkmi jednotky, ktorú si v práci všima a ktorá vyvražďovala židov počas druhej svetovej vojny v okupovanom Poľsku, boli obyčajní muži. Neboli to špeciálne trénovaní ani ideologicky vyhrotení zabijaci. Boli to zväčša bežní ľudia, ktorí ani nutne nesympatizovali s radikálnym nacistickým pohľadom na svet. Napriek tomu sa počas vojny podieľali na masovom vraždení. Ako je to vôbec možné? Prečo tak konali? Browning v podstate tvrdí, že daní muži jednoducho plnili príkazy. Nevzopreli sa nadriadeným, práve naopak, boli to bežní ľudia, ktorí poslúchajú autority a rešpektujú svoje úlohy. Postupom času sa už nezamýšľajú nad morálnymi dilemami, nespochybujú príkazy, len konformne robia to, čo sa od nich očakáva. Na druhej strane Roth predstavuje kritickú reakciu Goldhagena, pre ktorého je Browningovo vysvetlenie neprijateľné. Podľa Goldhagena treba k ohavnému vraždeniu vykonávateľov pristúpiť ako k úmyselnému konaniu a neskrývať sa za akési plnenie príkazov a tlak okolia. Títo muži jednoducho robili to, čo chceli. V nacistickom Nemecku bola rozšírená ideológia tzv. eliminačného antisemitizmu, takže príslušníci takýchto jednotiek vraždili, pretože boli motivovaní presvedčeniami o potrebe likvidovať židov.

Roth zhrňa, že Browning vlastne ponúka situačné a Goldhagen intencionálne vysvetlenie. Browning ukazuje, že v podobných kontextoch ľudia zväčša poslúchajú autority a dopúšťajú sa i takto závažných činov. Goldhagen naopak nesúhlasí a poukazuje na motívy a presvedčenia aktérov. Tie najlepšie vysvetľujú, prečo niektorí ľudia vedome a úmyselne vraždili iných ľudí. Roth rozoberá názory a argumenty oboch autorov a všima si, že preslávené sociálno-psychologické experimenty Solomona Ascha, Stanleyho Milgrama či Philipa Zimbarda hovoria v prospech prvého vysvetlenia (Roth 2004, 217-220). Tieto pokusy totiž odhaľujú, že ľudia bežne podliehajú skupinovému tlaku, a preto konajú v súlade s očakávaniami okolia. Navyše ľudia sú náchylní poslúchať autority a relatívne rýchlo si osvoja pridelenú rolu a konajú tomu zodpovedajúcim spôsobom. Roth preto konštatuje: „Vyššie predstavené situačné analýzy vysvetľujú, prečo došlo k nepredstaviteľnej brutalite a krutosti... Pri spätnom pohľade, keby sa vtedy vedelo to, čo vieme dnes o konformite, poslušnosti a rolách, správanie nacistov by bolo predvídateľné“ (Roth 2004, 220).<sup>5</sup>

Na základe detailného rozboru historických diel a s podporou určitej interpretácie experimentov zo sociálnej psychológie Roth ponúka závery, ktorých súčasťou je aj vhodná podoba historického vysvetlenia. Nie abstraktné argumenty formulované „od stola“, ale analýza konkrétnej diskusie a konkrétnych diel ho privádzajú k presvedčeniu, že by sme mali uprednostniť situačné vysvetlenie pred intencionálnym.

---

<sup>5</sup> Detailnejšie predstavenie daných psychologických experimentov, ako aj Rothovho pohľadu na diskusiu medzi Browningom a Goldhagenom pozri v práci (Zeleňák 2015, kap. 6).

Druhý príklad pochádza z Rothovej práce (2018) o oživení analytickej filozofie histórie, v ktorej sa opäť sústreďuje na tému vysvetlenia, tentoraz naratívneho. Zaujíma ho, čo je základom naratívnej explanácie, ktorá je v histórii veľmi populárna, a odkiaľ pramení jej explanačná sila. Prečo vôbec narácie vysvetľujú? Roth nám opäť predstavuje i príklady konkrétnych historických diel, ktoré využíva pri formulácii svojho záveru. Spomína napríklad prácu Michaela Friedmana *Rozídenie ciest (A Parting of the Ways)*, v ktorej sa autor venuje téme rozkolu medzi tzv. analytickou a kontinentálnou filozofiou. Tento rozkol spája so stretnutím Ernesta Cassirera, Martina Heideggera a Rudolfa Carnapa v Davose v roku 1929. Práve toto je vraj zaujímavý oporný bod pre vysvetlenie rozkolu medzi analytickou a kontinentálnou filozofiou. V rámci diskusie s Cassirerom tu Heidegger prezentoval závažnú kritiku novokantovstva. Prítomného Carnapa to napokon priviedlo k detailnejšiemu štúdiu a kritike Heideggera. Friedman vlastne ukazuje, že rozdelenie na analytickú a kontinentálnu tradíciu možno objasniť poukázaním na túto kritickú reflexiu novokantovského dedičstva.

Detaily zmieneného vysvetlenia tu nie sú podstatné (pozri Friedman 2002); dôležité je, že Roth využíva Friedmanovu prácu ako ukážku naratívneho vysvetlenia. Friedman rozpráva príbeh rozkolu medzi analytickou a kontinentálnou filozofiou cez optiku stretnutia v Davose. Pre Rotha je to zaujímavé z viacerých dôvodov. Kľúčová je však skutočnosť, že autor tu naratívne vysvetľuje, a zároveň z retrospektívneho pohľadu vytvára vysvetľovanú udalosť. Práve to je podľa Rotha kľúčová črta naratívneho vysvetlenia. Rozprávanie je explanačné, pretože sa v ňom zároveň v určitom zmysle konštruuje vysvetľovaná udalosť (explanandum). „Narácia je vysvetľujúca, pretože historik v nej vytvára udalosť opísanú určitým spôsobom – použijúc vhodný opis, ktorý nebol známy v čase plynutia danej udalosti – a retrospektívne vysvetľuje, ako k nej viedli predchádzajúce udalosti“ (Roth 2018, 23). Podľa Rotha teda explanačná sila rozprávania pramení z toho, že v príbehu sa konštruuje vysvetľované v slovníku, resp. s využitím optiky prístupnej neskorším udalostiam.

V kontexte tohto článku však nejde o to, či sú Rothove závery o historickom vysvetlení (či už jeho preferencia situačného vysvetlenia alebo jeho objasnenie explanačnej sily rozprávania) plauzibilné. Na tomto mieste je podstatné, akým spôsobom postupuje vo svojich úvahách na poli filozofie histórie. Oba príklady ilustrujú, ako je v jeho prácach prepojené opisovanie s predpisovaním, ako sa prepája záujem o historické diela a prax historikov s analýzou a interpretáciou. Keď chce Roth ukázať defektnosť intencionálneho vysvetlenia, nepoužije na to iba sofistikovaný abstraktný argument, ale preskúma konkrétne dielo, ktoré je na tomto druhu vysvetlenia postavené, rozoberie konkurenčné dielo a súvisiacu diskusiu sporiacich sa autorov. Keď chce zase čitateľa presvedčiť o explanačnej sile rozprávania, neuspokojí sa s teoretizovaním, ale siahne po konkrétnych historických naratívnych vysvetleniach a pokúsi sa ukázať, že jeho výklad naratívnej explanácie je s nimi vo výbornom súlade. V jeho prácach je teda zrejmy rešpekt voči historickým prácam a praxi historikov, a v tomto zmysle tu tiež dochádza k istému obratu k historickým prácam. Netreba si ho však pomýliť s akýmsi naivným, čisto opisným prístupom k histórii. Roth sa totiž v žiadnom prípade nevyhýba teoretickým argumentom,



kritike, pojmovým analýzám či presadzovaniu svojich záverov (počnúc názorom, že neexistujú vopred dané prirodzené druhy, a končiac postrehom, že v histórii sú kľúčové naratívne explanácie).<sup>6</sup> Roth, samozrejme, ponúka vlastné interpretácie toho, ako by sme mali rozumieť historickým dielam a ako by sme sa mali pozerat' na postupy a zvyklosti historikov. Avšak jeho interpretácie neignorujú konkrétne historické diela, ale naopak, usilujú sa s nimi vojsť do plodného dialógu.

**Záver.** Cieľom tohto príspevku bolo zapojiť sa do metafilozofickej diskusie o tom, či je úlohou filozofov histórie skôr opisovať konkrétne historické diela a prax historikov, alebo predpisovať, ako by ich diela a postupy mali vyzerat'. V posledných desaťročiach sa, najmä v reakcii na kritizované normatívne vyjadrenia filozofov ako Hempel, viacerí autori vyslovili v prospech akéhosi obratu k historickým dielam, v prospech zdola nahor prístupu, resp. v prospech empirickej filozofie histórie. Prezentovali názor, že filozofi histórie by nemali historikom predpisovať, čo majú robiť, ale mali by rešpektovať ich prax a opisovať ich výstupy či ich názory. Lenže, ako som sa pokúsil ukázať v tomto texte, čisto deskriptívny prístup je nerealizovateľný. Preto ako schodnejšia sa ukazuje cesta prepojenia záujmu o historickú prax s interpretáciou, analýzou a argumentáciou. Práve v prepletaní opisovania a predpisovania sa črtá pre filozofiu histórie prínosná prítomnosť a budúcnosť. Predpokladám navyše, že stieranie ostrých hraníc (ktoré sa v skutočnosti javia ako iluzórne) medzi deskriptívnym a preskriptívnym by mohlo byť inšpiratívne aj pre iné oblasti filozofie.

## Literatúra

- ANKERSMIT, F. (2009): Šesť téz o naratívnej filozofii histórie. Kožiak, R. – Šuch, J. – Zeleňák, E. (eds.): *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava: Chronos, 171-181.
- ČANA, T. – KAMHAL, D. – MACO, R. (eds.) (2015): *Metafilozofické skúmania*. Bratislava: KO&KA.
- FØRLAND, T. E. (2017): *Values, Objectivity and Explanation in Historiography*. New York – London: Routledge.
- FRIEDMAN, M. (2002): Carnap, Cassirer, and Heidegger: The Davos Disputation and Twentieth Century Philosophy. *European Journal of Philosophy*, 10 (3), 263-274.
- GORMAN, J. (2008): *Historical Judgement: The Limits of Historiographical Choice*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- HEMPEL, C. G. (2006): Funkcia všeobecných zákonov v histórii. Mihina, F. – Sedová, T. – Zouhar, M. (eds.): *Logický pozitivizmus: Malá antológia filozofie 20. storočia, zv. III*. Bratislava: Iris, 413-425.
- CHISHOLM, R. (2002): The Problem of the Criterion. In: Huemer, M. (ed.) *Epistemology: Contemporary Readings*. London: Routledge, 590-601.
- KUUKKANEN, J.-M. (2015): *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. London – New York: Palgrave Macmillan.
- MACO, R. (2018): Filozofia je mŕtva. Nech žije fyzika! *Filozofia*, 73 (4), 269-281.
- MARTIN, R. (1981): Beyond Positivism: A Research Program for Philosophy of History. *Philosophy of Science*, 48 (1), 112-121.

---

<sup>6</sup> Pozri napr. jeho práce (Roth 1988; 2012; 2002).

- MARTIN, R. (1989): *The Past Within Us: An Empirical Approach to Philosophy of History*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- MARTIN, R. (2006): Do Historians Need Philosophy? *History and Theory*, 45(2), 252-260.
- MIKUŠIAK, M. (2017): Jazyk a metóda metafílozofie. *Filozofia*, 72 (4), 312-324.
- PARTNER, N., FOOT, S. (eds.) (2013): *The SAGE Handbook of Historical Theory*. London: SAGE.
- ROTH, P. A. (1988): Narrative Explanations: The Case of History. *History and Theory*, 27 (1), 1-13.
- ROTH, P. A. (2002): Ways of Pastmaking. *History of the Human Sciences*, 15 (4), 125-143.
- ROTH, P. A. (2004): Hearts of Darkness: "Perpetrator History" and Why There is No Why. *History of the Human Sciences*, 17 (2-3), 211-251.
- ROTH, P. A. (2012): The Pasts. *History and Theory*, 51 (3), 313-339.
- ROTH, P. A. (2018): Reviving Philosophy of History. Brzezczyn, K. (ed.): *Towards a Revival of Analytical Philosophy of History: Around Paul A. Roth's Vision of Historical Sciences*. Leiden: Brill | Rodopi, 9-27.
- ZAMMITO, J. (2011): Historians and Philosophy of Historiography. Tucker, A. (ed.): *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*. Wiley-Blackwell, 63-84.
- ZELEŇÁK, E. (2015): *Úvod do kritickej filozofie histórie I. Výbraní autori od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť*. Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo KU.

---

Eugen Zelenák  
Katedra filozofie  
FF KU v Ružomberku  
Hrabovská cesta 1B  
034 01 Ružomberok  
Slovenská republika  
e-mail: eugen.zelenak@ku.sk